

МОНГОЛ-ХЯТАДЫН ХУДАЛДАА, ЭДИЙН ЗАСГИЙН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ ЗАРИМ АСУУДЛЫН ТУХАЙД

Оюун

БНХАУ-ын Өвөр Монголын их сургуулийн

Монгол судлалын төвийн докторант.

E-mail хаяг: wuyun110615@163.com

Хураангуй: “Нэг бүс, нэг зам” ба “Хөгжлийн зам” уялдсанаар Монгол-Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа шинэ шатанд гарсныг хоёр улсын худалдаа, хөрөнгө оруулалтын тогтвортой өсөлт гэрчилнэ. 2014 оноос Монгол-Хятадын худалдаа нь Монгол Улсын гадаад худалдааны 60 гаруй хувийг эзлэх болов. Талуудын олон салбар дахь хөрөнгө оруулалтын хэлбэр, хүрээ өргөжиж буй ч худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд асуудал оршоор байна. Иймд “Нэг бүс, нэг зам” ба “Хөгжлийн зам”-ийн хүрээнд хоёр улсын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг илүү өндөр түвшинд хүргэн, хөгжлийн боломжуудаа ахиулах шаардлага үүсээд буйг уг өгүүлэлд дурджээ.

Түлхүүр үг: Монгол-Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, “Нэг бүс, нэг зам” санаачилга, “Хөгжлийн зам” хөтөлбөр

Нэг. Монгол-Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны өнөөгийн байдал

1949 онд дипломат харилцаа тогтоосноос хойш хоёр улсын харилцаа ээдрээ будлиантай замыг туулсан юм. 1989 оноос харилцаа хэвийн болж, ялангуяа шинэ зуун гарснаар хоёр улсын харилцаа урьд байгаагүйгээр хурдацтай хөгжин эдүгээ нэгэнт “Иж бүрэн стратегийн түншлэл”-ийн харилцаанд хүрчээ. Өнөөдөр “Нэг бүс, нэг зам” болон “Хөгжлийн зам”-ыг уялдуулах болсноор хоёр улсын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа хурдацтай хөгжиж, хамтын ажиллагааны цар хүрээ нь улам бүр өсөн нэмэгдэж байна.

Хоёр талын улс төрийн харилцааны дэвшлийг даган Монгол-Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа тогтвортой хөгжсөөр цоо шинэ түүхэн цаг үед оржээ. 2014 оны 8 дугаар сард Ши Жиньпин дарга Монгол Улсад айлчлахад талууд Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтсоныг зарлан 2020 он гэхэд худалдааны хэмжээгээ 10 тэрбум ам.долларт хүргэх зорилт дэвшүүлжээ¹. 2015 оны 11 дүгээр сард Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдорж БНХАУ-д төрийн айлчлал хийхэд, талууд хамтын ажиллагааны 11 баримт бичиг байгуулж, “Монгол Улс, БНХАУ-ын иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцааг гүнзгийрүүлэн хөгжүүлэх тухай хамтарсан мэдэгдэл” гарган БНХАУ-ын “Нэг бүс, нэг зам”, Монгол Улсын “Талын зам”-ын хөгжлийн стратегийг бүх талаар уялдуулан хамтын ажиллагааны олон шинэ боломжийг нээсэн билээ².

2016 онд БНХАУ-ын Төрийн Зөвлөлийн Ерөнхий сайд Ли Кэцянь АСЕМ-ийн дээд түвшний уулзалтад оролцоходоо Монгол Улсад

¹ БНХАУ болон Монгол Улсын иж бүрэн стратегийн түншийн харилцааг хөгжүүлэх тухай хамтарсан тунхаг. Бүрэн эх. БНХАУ-ын Гадаад харилцааны яам: https://www.fmprc.gov.cn/web/ziliao_674904/zt_674979/ywzt_675099/2014zt_675101/xjpxzdmgg_675167/zxxx_675169/t1184719.shtml (2018 оны 9 сарын 17)

² Ши Жиньпин болон Монгол Улсын Ерөнхий сайд Ж.Эрдэнэбат нарын уулзалт - Синьхуа агентлагийн сайт: http://www.xinhuanet.com/politics/2017-05/12/c_1120962156.htm (2018 оны 9 сарын 17)

Монгол-Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны
зарим асуудлын тухайд

албан ёсны айлчлал хийж худалдаа-эдийн засаг, техник технологи, эрчим хүч, дэд бүтцийн бүтээн байгуулалт, банк санхүүгийн хамтын ажиллагааны 10 гаруй баримт бичигт гарын үсэг зурж, Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцааг нэг шатаар ахиулжээ³. Монгол Улс бол түүхэн “Торгоны зам”-ын чухал газар, эдүгээх “Нэг бүс, нэг зам”-ын дагуух улсуудын нэг ба харилцан ашигтай хамтын ажиллагааг өрнүүлсэн эдийн засаг нь өсөн тэлж буй улс юм. 2017 оны 5 дугаар сард Монгол Улсын Ерөнхий сайд Ж.Эрдэнэбат “Нэг бүс, нэг зам” олон улсын хамтын ажиллагааны дээд уулзалтад оролцохдоо хоёр улсын хооронд чөлөөт худалдааны хэлэлцээр байгуулах боломжийн талаар хамтарсан судалгаа эхлүүлэх тухай санамж бичигт гарын үсэг зурж, “Нэг бүс, нэг зам” болон “Хөгжлийн зам”-ын уялдааг ахиулан, хоёр улсын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг шинэ түвшинд хүргэх талаар санал солилцсон юм⁴. Улмаар Монгол, Хятад, Оросын дээд түвшний уулзалтын механизм байгуулагдан гурван улсын эдийн засгийн коридорын асуудал бүрэлдсэн нь Монгол, Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхэд урьд тохиож байгаагүй завшаан дэмжлэг болсон юм.

Монгол-Хятадын худалдаа

1989 оноос харилцаа хэвийн болоход худалдаа, эдийн засаг, технологийн хамтын ажиллагаа зөв голдрилд орж, хоёр улсын хоорондох худалдаа шинэ шатанд гарч, улмаар өссөөр өнөөг хүрчээ. Хоёр улсын худалдаа 1993-1994 онд ялимгүй буурсанч, 1995-1997 онд өсөж, 1998 оноос хурдацтай нэмэгдэн 1999 онд хоёр улсын худалдааны хэмжээ Монголын гадаад худалдааны 32.8 хувийг эзлэх

³ 2016 оны Монгол-Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны 10 онцлох үйл явдал - БНХАУ дахь Монгол Улсын элчин сайдын яам: <http://mn.china-embassy.org/chn/yhjl/t1425839.htm> (2018 оны 9 сарын 17)

⁴ Ши Жиньпин болон Монгол Улсын Ерөнхий сайд Ж.Эрдэнэбат нарын уулзалт - Синьхуа агентлагийн мэдээллийн сайт: http://www.xinhuanet.com/politics/2017-05/12/c_1120962156.htm (2018 оны 9 сарын 18)

ОЛОН УЛС СУДЛАЛ

болсон билээ. Монгол-Хятадын худалдаа 1990 онд 33.6 сая ам.доллар байсан бол 1999 онд 286 сая ам.долларт хүрсэн ба БНХАУ нь Монгол Улсын худалдааны хамгийн том түнш болсон юм⁵. (Хүснэгт 1-ийг харна уу).

*Хүснэгт 1. Монгол-Хятадын худалдаа.
1990-1999 онд (сая ам.доллар)*

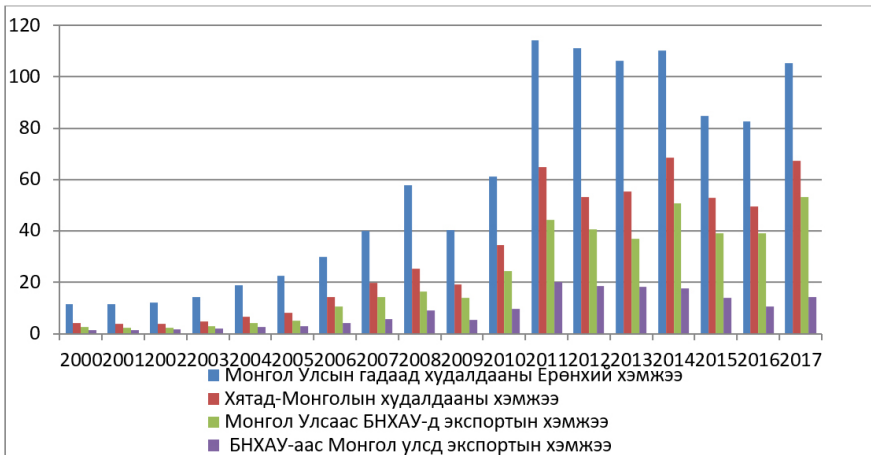
Он Гарчиг	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Монгол Улсын гадаад худалдаа	1584.7	708.9	806.7	761.6	625.9	888.6	875.2	919.8	848.4	871.1
Монгол-Хятадын худалдаа	33.6	69.1	127.0	186.1	97.1	122.3	147.0	164.9	176.7	285.9
Монгол Улсаас БНХАУ-руу хийсэн экспорт	11.3	52.8	69.4	120.2	73.2	77.8	81.0	101.6	110.1	208.2
Монгол Улсын БНХАУ-аас авсан импорт	22.3	16.3	57.6	65.9	23.9	44.5	66.0	63.3	66.6	77.6
Монгол Улсын гадаад худалдаан дахь Хятадын байр суурь	5	2	2	2	2	2	2	2	2	1

Мэдээллийн эх сурвалж: Монгол Улсын жил бүрийн статистик тоо баримт

⁵ Монгол Улсын жил бүрийн статистик тоо баримт

Шинэ зууны эхээр Монголын эдийн засаг сэргэхэд гадаад худалдаанд нь Хятадын эзлэх хувь огцом өсчээ. 2000-2008 онд Монгол, Хятадын экспортын хэмжээ харилцан өсөв. Хэдийгээр 2009 оны санхүүгийн хямралын нөлөөгөөр хоёр улсын худалдааны хэмжээ буурсан ч 2010 оноос Монгол Улс уул уурхайн салбараа хөгжүүлэх, хөрөнгө оруулалтын орчныг сайжруулах зэрэг шинэчлэлийн бодлогыг хэрэгжүүлснээр эдийн засаг нь сэргэж, 2011 оноос Монгол-Хятадын худалдаа дахин өссөн байна. Дэлхийн зах зээлд ашигт малтмалын үнэ буурснаар 2012, 2013 онд Монголын гадаад худалдаа болон Монгол-Хятадын худалдааны хэмжээ багасчээ. Харин “Нэг бүс, нэг зам”, “Хөгжлийн зам”-ыг талууд идэвхийлэн дэвшүүлж, уялдуулснаар Монгол-Хятадын худалдааны хэмжээ шинэ түвшинд хүрсэн юм. 2017 онд Монгол Улс дэлхийн 163 улс, бүс нутагтай 10.536 тэрбум ам.долларын худалдаа хийсэн нь өмнөх оныхоос 27.3%-иар өссөн бол Монгол-Хятадын худалдааны хэмжээ 6.735 тэрбум ам.доллар буюу Монголын гадаад худалдааны 63.92%-д хүрсэн байна. Түүний дотор Монголоос Хятад руу гаргасан экспорт

График 1. 2000-2017 оны Монгол-Хятадын худалдаа (100 сая ам.доллар)

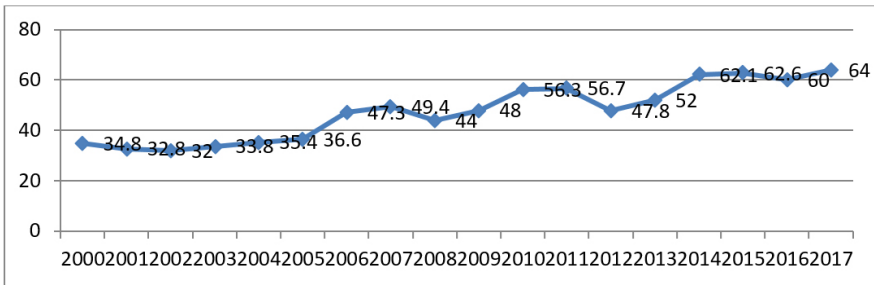

Мэдээллийн эх сурвалж: Монгол Улсын жил бүрийн статистик тоо баримт

5.307 тэрбум ам.доллар буюу Монголын нийт экспортын 85.59%, Хятадаас авсан импорт нь 1.428 тэрбум ам.доллар буюу Монголын нийт импортын 32.94%-ийг тус тус эзэлжээ. (График 1-ийг харна уу)⁶.

Дээрхи график Монголын гадаад худалдаанд эзлэх Монгол-Хятадын худалдааны хэмжээ 2006 онд 47.30% байсан бол 2017 онд 64% буюу 17%-иар өссөн ба энэ үзүүлэлт 2010 оноос эхлэн дунджаар 50-иас дээш хувийг хадгалсан ч өсөлт нь саарах төлөвт орсныг харуулж байна. Монгол Улсын гадаад худалдааны хэлбэлзэлтэй холбоотойгоор 2012 онд 47.8% хүртэл буурч, 2013 онд бага зэрэг өсжээ. Харин 2014 онд огцом өсөж 62.1%, 2017 онд 64%-д тус тус хүрсэн байна. Энэ нь “Нэг бүс, нэг зам” ба “Хөгжлийн зам”-ыг уялдуулснаар хоёр талын худалдаа тогтвортой өсөх нөхцөл болсныг харуулж байгаа юм.

График 2. Монголын гадаад худалдаанд эзлэх Монгол-Хятадын худалдааны хэмжээ (хувиар)

Мэдээллийн эх сурвалж: Монгол Улсын жил бүрийн статистик тоо баримт

БНХАУ ихэвчлэн бензин түлш, бэлэн хувцас, нэхмэл эдтэл, аж үйлдвэрийн болон уул уурхайн механизм, тоног төхөөрөмж, гэр ахуйн

⁶ Монгол Улсын жил бүрийн статистик тоо баримт: ГАДААД ХУДАЛДААНЫ НИЙТ ЭРГЭЛТ, ЭКСПОРТ, ИМПОРТ, ТЭНЦЭЛ, сараар, өссөн дүнгээр: <http://1212.mn> (2018 оны 9 сарын 18)

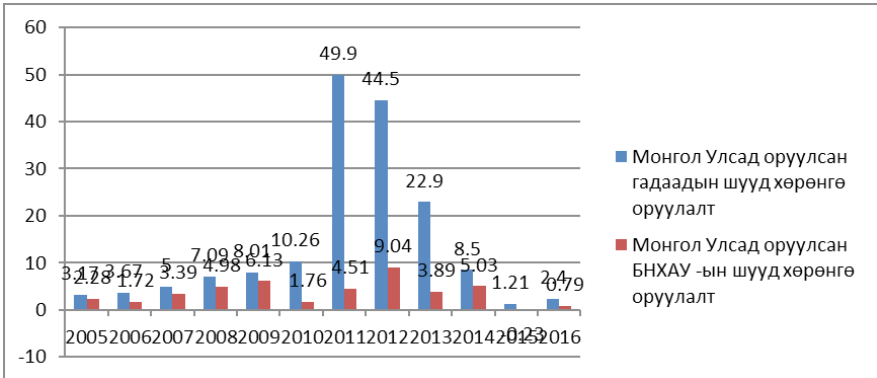
цахилгаан хэрэгсэл, барилгын материал, өргөн хэрэглээний бараа зэрэг өртөг шингэсэн бүтээгдэхүүнийг Монголд экспортолдог бол Монгол Улс голчлон анхан шатанд боловсруулсан арьс шир, амьтан, ургамлын гаралтай эмийн бэлдэц, арьс шир, мод, хаягдал төмөр болон нүүрс, төмрийн хүдэр зэрэг 20 гаруй төрлийн бараа бүтээгдэхүүнийг экспортлодог. Хятадын эдийн засаг хөгжихийн хэрээр мод, нүүрс, газрын тос зэрэг эрчим хүчний түүхий эдийн хэрэгцээ улам бүр нэмэгдэж байгаа ба тус улсын дотоодын нөөц нийлүүлэлт энэхүү эрэлт хэрэгцээг хангаж чадахгүйд хүрч байна. Харин Монгол Улс ашигт малтмал, түүхий эдээр баялаг юм. Иймд Монгол-Хятадын худалдаа эрчимтэй хөгжвөл Монгол нь Хятадыг эрчим хүч, ашигт малтмалын түүхий эдээр хангах бүрэн боломжтой.

Хөрөнгө оруулалтын хамтын ажиллагаа

Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хорооноос мэдээлснийг харвал, 1990-2016 оны хооронд 112 орны гадаадын хөрөнгө оруулалттай 13498 аж ахуйн нэгж Монгол Улсад 18.9 тэрбум ам.долларын шууд хөрөнгө оруулалт хийсний 80 хувийг 2008-2012 онд хийжээ. Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтыг дүгнэхэд нийт хөрөнгө оруулалтын 70 орчим хувийг геологи, уул уурхайн салбарт хийсэн нь нэг талаас Монгол Улсын хөрөнгө оруулалтын хандлага уул уурхайн салбар руу чиглэсэн байгааг, нөгөө талаас энэ салбар бусад салбарыг бодвол их хэмжээний хөрөнгө оруулалт шаарддагаас шалтгаалжээ. 2016 оны эцсийн хөрөнгө оруулалтын квотоос үзвэл Оюутолгой төсөл дэх гадаадын хөрөнгө оруулагчдаас Нидерланд 5.7 тэрбум ам.доллар буюу нэгдүгээрт, БНХАУ хоёрдугаарт, удаад нь Люксембург, Их Британы Виржиний арлууд, Сингапур улс байж, эхний тавд оржээ. 2016 оны эцсээр Монголд Хятадын хөрөнгө оруулалттай 6500 аж ахуйн нэгж байгаа нь Монгол дахь гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжийн 48.16%-ийг эзлэн тэргүүлж байгаа бол Өмнөд Солонгос, Орос, Япон, Америк эхний тавд

дарааллын дагуу оржээ⁷.

График 3. 2005-2016 оны Монгол дахь БНХАУ-ын шууд хөрөнгө оруулалт. (100 сая ам.доллар)

Мэдээллийн эх сурвалж: Монгол Улсын Хөрөнгө оруулалтын нэгдсэн сайт. БНХАУ-ын Худалдааны яамны “Гадаадын хөрөнгө оруулалтын хамтын ажиллагааны улс орон (бүс нутаг) удирдамж”

XXI зуунаас Монголын эдийн засаг эрчимтэй сэргэж, ялангуяа 2010 оноос уул уурхайн тогтвортой хөгжлийн стратеги хэрэгжүүлснээр эдийн засаг нь хурдацтай хөгжиж, гадаадын хөрөнгө оруулагчдын анхаарлыг ихээр татсан билээ. 2011 онд гадаадын хөрөнгө оруулалт огцом нэмэгдэн 4.99 тэрбум ам.долларт хүрсэн ба түүнээс шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 1.6 тэрбум ам.долларт хүрчээ. Харин Хятадаас Монголд хийсэн хөрөнгө оруулалт 451 сая ам.доллар, шууд хөрөнгө оруулалт 110 сая ам.долларт хүрсэн байна. 2012 онд “Стратегийн ач холбогдол бүхий салбарт үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгжид гадаадын хөрөнгө оруулалтыг зохицуулах тухай хууль” гарснаар Монгол дахь гадаадын шууд

⁷ Монгол Улсын хөрөнгө оруулалтын нэгдсэн сайт: <https://www.investmongolia.com/19.html> (2018 оны 10 сарын 8)

хөрөнгө оруулалтын хэмжээ буурч, гадаадын хөрөнгө оруулалтын урсгал 4.45 тэрбум ам.доллар, шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 630 сая ам.доллар болж буурсан байна. Хэдийгээр 2013 онд “Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль”-ийг шинээр хэрэгжүүлсэн нь гадаадын хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг сэргээхэд тодорхой нөлөө үзүүлсэн ч ашигт малтмалын үнийн бууралт зэрэг гадаад хүчин зүйлсийн нөлөөгөөр гадаадын хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 2013, 2014, 2015 онд дараалан буурч, 2015 онд гадаадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 121 сая ам.доллар болж буурчээ. Гэсэн ч Монгол дахь Хятадын хөрөнгө оруулалтын урсгал, шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ 2012, 2013 онд тогтвортой өссөн байна. 2012, 2013 онд Монгол дахь Хятадын шууд хөрөнгө оруулалтын хэмжээ тус тус 320 ба 350 сая ам.доллар хүрч өссөн бол 2014 оноос энэ үзүүлэлт буурсаар 2015 он гэхэд шууд хөрөнгө оруулалтын урсгал 23 сая ам.доллар болжээ. Харин 2016 оны эцэс гэхэд бууралт зогсон улмаар өссөнөөр Монгол дахь Хятадын шууд хөрөнгө оруулалтын нийт хэмжээ 3.839 тэрбум ам.долларт хүрчээ. (График 3-ыг үзнэ үү)⁸. Энэ бол “Нэг бүс, нэг зам” болон “Хөгжлийн зам”-ын уялдааг түргэтгэсний үр дүнд бий болсон хөгжлийн шинэ хэлбэр юм.

Монгол дахь Хятадын хөрөнгө оруулалт ашигт малтмал, эрчим хүч, барилга, банк санхүү, боловсруулах үйлдвэр, зоогийн газар хүнсний салбарт голлон төвлөрсөн ба ялангуяа ашигт малтмалын салбар дахь хөрөнгө оруулалт илэрхий давуу байдалтай байна. Тэр нь голчлон үнэт болон өнгөт метал, төмрийн хүдэр, нүүрс олборлолт зэрэг төсөлд хийгдэж байна. Харин Хятад дахь Монголын хөрөнгө оруулалт нь өсөж, буурах үзүүлэлттэй байна. 2010 оны эцэс хүртэл хөрөнгө оруулалтын хэмжээ товтвортой өссөн бол, 2011 онд хөрөнгө оруулалт огт хийгдээгүй байна. Харин 2012 оноос эхлэн хөрөнгө оруулалт дахин сэргэжээ. (Хүснэгт 2-ийг үзнэ үү)⁹.

⁸ БНХАУ-ын Худалдааны яам. “Гадаадын хөрөнгө оруулалтын хамтын ажиллагааны улс орон (бүс нутаг): удирдамж: Монгол Улс (2017)”: <http://www.fdi.gov.cn>, Монголын хөрөнгө оруулалтын нэгдсэн сайт, <https://www.investmongolia.com/19.html> (2018 оны 10-р сарын 5)

⁹ Монголын хөрөнгө оруулалтын нэгдсэн сайт, <https://www.investmongolia.com/19.html> (2018 оны 9-р сарын 12)

ОЛОН УЛС СУДЛАЛ

Хүснэгт 2. 2005-2014 оны Хятад дахь Монголын хөрөнгө оруулалтын байдал (ам.доллар)

Он Төсөл	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Хятад дахь гадаадын нийт хөрөнгө оруулалт (100 сая)	603.2	630.2	747.7	924	900.3	1057.3	1160.1	1171.6	1175.8	1195.6
Хятад дахь Монголын хөрөнгө оруулалт (10 сая)	134	322	94	141	231	325	0	25	207	16

Мэдээллийн эх сурвалж: БНХАУ-ын жил бүрийн статистикийн албан тоо баримт

3. Хилийн худалдаа

1991 оны 6 дугаар сарын 24-нд “Монгол, Хятадын хил, хилийн боомт тэдгээрийн дэглэмийн тухай хэлэлцээр” байгуулагдсанаар хоёр улсын хилийн 8 боомтыг нээсэн юм. 2004 оны 9 дүгээр сарын 28-нд хоёр улс тэрхүү хэлэлцээрийг шинэчлэн байгуулснаар хилийн боомтыг 13 болгон нэмэгдүүлсэн бол эдүгээ хилийн 18 боомттой болжээ. Үүний зэрэгцээ Өвөр Монгол, Шинжаан, Ниншя, Хэбэй, Жилин, Ганьсу зэрэг муж, оронд Монгол Улсын хилийн худалдаа, үзэсгэлэн яармаг ихэд хөгжиж байна. Үүнд Өвөр Монгол нэлээд жин дарна. 2017 онд Өвөр Монголын гадаад худалдааны хэмжээ 13.897 тэрбум ам.доллар буюу 19.6 хувиар нэмэгдсэн бол Монгол Улстай хийсэн худалдааны хэмжээ 3.9 тэрбум ам.доллар буюу 42.5 хувиар өссөн нь Өвөр Монголын нийт гадаад худалдааны 28.1 хувийг

эзэлжээ. Өвөр Монголын экспорт импортын барааны хэмжээ 870.688 сая тонн хүрч 10.3 хувиар өссөн байхад Монгол Улстай хийсэн экспорт импортын хэмжээ 557.554 сая тонн хүрч 16 хувиар өссөн нь Өвөр Монголын нийт экспорт импортын барааны 64.04 хувийг эзэлжээ.¹⁰ Монгол-Хятадын хилийн боомтууд байгуулагдсан нь хоёр орны худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны гүүр болж, нийгэм эдийн засгийн хөгжилд олон боломж нээж, бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжлийн шинэ хөдөлгөгч хүч болсон байна.

Хоёр. Монгол-Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаанд оршиж буй асуудал

Нэг. Монгол Улсад хөрөнгө оруулалтын орчин хангалтгүй байна. Үүнд,

1. Эдийн засгийн бодлого, хууль тогтоомж тогтворгүй ба залгамж чанаргүй. Хэдийгээр Монголын улс төрийн орчин ерөнхийдөө тогтвортой ч сонгуулийн мөчлөгөөр эрх барих намууд солигдоход бодлого нь өөрчлөгдөж байдаг. Монгол Улс 2012 оны 6 дугаар сарын 4-нд “Стратегийн ач холбогдолтой салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжид гадаадын хөрөнгө оруулалтыг зохицуулах тухай хууль”-ийг баталж, хэрэгжүүлсэн юм. Уг хуулиар уул уурхай, банк санхүү, хэвлэл мэдээллийн салбарыг үндэсний аюулгүй байдалд хамаарах стратегийн ач холбогдол бүхий салбар болгож, гадаадын хөрөнгө оруулагчид, ялангуяа гадаадын төрийн өмчит аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө оруулалтад хатуу хязгаарлалт тогтоосон нь гадаадын хөрөнгө оруулалтыг бууруулж, улмаар эдийн засгаа хямрахад нөлөөлсөн байна. Тиймээс 2013 оны 9 дүгээр сард уг хуулийг хүчингүй болгож, “Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль”-ийг шинээр баталж, хөрөнгө оруулагчдыг гадаад, дотоод гэж ялгахгүйгээр нэгэн түвшинд авч, аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө

¹⁰ Өвөр Монголын худалдааны танхим. 2017 оны Өвөр Монголын худалдаа, хилийн ажиллаганы срөнхий байдал: <http://www.fdi.gov.cn/> (2018 оны 9-р сарын 18)

оруулалтын бүртгэлийн явцыг хялбаршуулсан байна¹¹. Хэдийгээр “Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль” хөрөнгө оруулагчдын итгэлийг олсон ч дэлхийн зах зээл дээр ашигт малтмалын үнэ унасан тул 2013 оноос эхлэн Монгол Улс дахь гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт багасч, улмаар 2015 он гэхэд 121 сая ам.доллар болон буурчээ. Харин 2016 оноос бага зэрэг өсөж 240 сая ам.долларт хүрчээ¹². 2010 оны 6 дугаар сард Канадын Фрейзерийн судалгааны хүрээлэн дэлхийн 51 орны хайгуул, олборлолтын 429 томоохон компаний уул уурхайн салбарт оруулсан хөрөнгө оруулалтынх нь орчинд судалгаа хийжээ. Уг судалгаагаар ашигт малтмалын үнэ өсөхөд хөрөнгө оруулагчдын хөрөнгөө татах эрсдлийг тооцолгүйгээр улс орнууд шинэ хууль батлаж, урт болон дунд хугацааны бодлогоо өөрчилж байгаад үнэлгээ хийсэн бөгөөд Монгол Улс нэлээд тааруу дүн авсан юм¹³. Дэлхийн банкны Эдийн засгийн форумын “2016-2017 оны дэлхийн өрсөлдөх чадварын тайлан”-д Монгол Улс 138 орноос 102-т, Дэлхийн банкны “Бизнесийн хүрээлэнгийн 2017 оны тайлан”-д 190 орноос 64-т тус тус оржээ¹⁴. Тиймээс Монгол Улсын хөрөнгө оруулалтын орчинд зарим нэгэн таагүй хүчин зүйлс оршиж байна хэмээн үзэж болох юм.

2. Дэд бүтэц сайн хөгжөөгүй. Монгол Улс өргөн уудам газар нутагтай, хүн ам цөөтэй учир зам харилцаа, цахилгаан эрчим хүчний зэрэг дэд бүтцийн хөгжлөөр сул. Сүүлийн жилүүдэд нийгэм эдийн засаг нь хурдацтай хөгжиж байгаа ч дэд бүтцийн хэрэгцээ шаардлагийг бүрэн хангаж чадахгүй л байна. Мөн улсын хэмжээнд нэгдсэн интернет сүлжээг бүрдүүлж завдаагүй байна. Үүнээс гадна харилцаа холбоо, банк санхүү, эрүүл мэнд, соёлын зэрэг нийгмийн үйлчилгээний бусад салбарын хөгжлийг аль болох түргэтгэх шаардлагатай бөгөөд эдгээр нь ерөнхийдөө Монгол, Хятадын

¹¹ 中国商务部，“对外投资合作国别（地区）指南：蒙古国（2017）”：<http://www.fdi.gov.cn>，（2018 оны 9 сарын 18）

¹² Монгол Улсын хөрөнгө оруулалтын нэгдсэн сайт：www.investmongolia.com/19.html（2018 оны 10 сарын 5）

¹³ Монгол Улсын уул уурхайн хөрөнгө оруулалтын орчинд доогуур үнэлгээ авсан. Монгол шуудан сонин. 2010 оны 8-р сарын 24

¹⁴ Монгол Улсын хөрөнгө оруулалтын нэгдсэн сайт：<https://www.investmongolia.com/19.html>（2018 оны 10 сарын 5）

худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх боломжийг хязгаарлаж буй хүчин зүйл мөн юм.

Хоёр. Монголын зах зээл дээрх Хятадын компаниудын өрсөлдөх чадварын эрсдэл

1. Эрдэс баялагийн зах зээл дээрх олон улсын өрсөлдөөн нь Хятадын компаниудын хувьд Монголд үйл ажиллагаа явуулах хамгийн том сорилт болж байна. Даяаршилтай уялдан Монгол Улс ардчилсан тогтолцоог хэрэгжүүлж, гадаад бодлогоо байнга сайжруулсаар иржээ. 2011 онд “нээлттэй, эвсэлд үл нэгдэх” гадаад бодлогыг “энх тайвныг дээдэлсэн, нээлттэй, тусгаар тогтносон, олон талт” гадаад бодлого болгон өргөжүүлж, гадаад бодлогын нэгдсэн, залгамж чанарыг чухалчлан баримталж, хөрш хоёр улстайгаа харилцах харилцааг гадаад бодлогынхоо тэргүүлэх чиглэл болгон онцолсон билээ¹⁵. Мөн “гуравдагч хөрш”-ийн бодлогоороо АНУ, Япон, Өмнөд Солонгос зэрэг хөгжингүй орнууд болон олон улсын байгууллагуудтай найрсаг харилцааг эрхэмлэсэн тэнцвэржүүлэх бодлогийг хэрэгжүүлж байна. Дэлхийн эдийн засгийн хямралын нөлөөгөөр Монгол Улс гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын бодлогодоо зохицуулалт хийснээр дэлхийн олон орны хамтын ажиллагааны чухал объект болж байна. Монгол Улсын эрчим хүчний баялаг нөөцийг ашиглахын тулд олон улс орон Монголтой эдийн засаг, худалдааны харилцаа тогтоон, ялангуяа дэд бүтэц, уул уурхайн салбарт хөрөнгө оруулалт хийж байна. Зарим орны хөрөнгө оруулалт Монгол дахь Хятадын хөрөнгө оруулалтын хэмжээнээс илүү байгаа ба энэ нь Монгол, Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны цаашдын хөгжилд үл үзэгдэх гадаад дарамтыг буй болгох нь эргэлзээгүй юм.

2. Монгол дахь Хятадын хөрөнгө оруулалт нь бүтцийн хувьд зохистой биш юм. Хэдийгээр Хятад нь олон жилийн турш

¹⁵ 中国商务部，“对外投资合作国别（地区）指南：蒙古国（2017）”：<http://www.fdi.gov.cn>, (2018 оны 10 сарын 5)

Монголын хөрөнгө оруулалтын хамгийн том түнш байсаар ирсэн ч хөрөнгө оруулалт нь ашигт малтмал, эрчим хүч, барилга, банк санхүү болон боловсруулах үйлдвэр, хүнс, жижиглэн худалдаа зэрэгт төвлөрдөг. 2010 онд гаргасан мэдээллээс үзвэл, Монгол дахь Хятадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж тооны хувьд худалдаа, нийтийн хоолны салбарт давамгайлж байгаа бөгөөд нийт хятадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгжийн 64 хувийг эзэлдэг. Тооны хувьд ашигт малтмалын салбарт 3.5 хувийг эзэлдэг ч, энэ салбарт оруулсан хөрөнгө оруулалтын дүн нь хамгийн их юм. Тэгвэл хөрөнгө оруулалтын дүн нь хамгийн бага байгаа салбар бол барилгын салбар байна. Хэдийгээр Монгол Улсад Хятадын хөрөнгө оруулалттай олон компани байдаг ч ихэнх нь хангалттай хүчин чадалгүй, менежментийн чадваргүй, жижиг, дунд компани юм. Тухайлбал, зарим хөрөнгө оруулалтын өгөөж нь Монголоос импортоор авч, Хятадын хэрэгцээг хангах боломжгүй хэвээр байна.

3. Хятадын тал Монгол дахь хөрөнгө оруулалтын компаниуддаа хяналт тавьдаггүй тул аж ахуйн нэгжүүдийн хооронд эмх замбараагүй өрсөлдөөн бий болжээ. Энэ нь Хятадын компаниудын нэр хүндийг ноцтойгоор унагаж, чанаргүй бүтээгдэхүүн нь чанартай бүтээгдэхүүнээ төлөөлөн Монголын зах зээл дээр өрсөлдөж байгаа нь монголчуудад “Хятадад үйлдвэрлэсэн” гэх таагүй сэтгэгдэл төрүүлж байна. Улмаар Монгол, Хятадын хоорондын хамтын ажиллагааны хөгжилд сөрөг үр дагавар авчирч байна. Хоцрогдсон тоног төхөөрөмж, чанаргүй төсөл, хүрээлэн буй орчинд халтай технологи зэрэг нь монголчуудын дунд Хятадын аж ахуйн нэгжүүдийн нэр хүндийг унагах, улмаар Хятадад үл итгэх хандлага төрүүлж буй нь бодитой юм.

Гурав. Монгол, Хятад хоёр талын хилийн худалдааны механизмыг сайжруулах

1. Боомтын нэвтрүүлэх чадвар болон гаалийн бүрдүүлэлтийн үр ашиг хангалтгүй байгаа нь Монгол, Хятадын боомтууд дахь менежментийн нийтлэг асуудал юм. Хятадаас Монголд нэвтрэх

боомтуудын ихэнх нь Өвөр Монголын нутагт орших эх газрын боомтууд тул Хятадын бусад бүс нутгийн боомтуудтай харьцуулахад хоцрогдсон байдаг ба энэ нь тэдгээрийн дэд бүтцийн байгууламжид сөргөөр нөлөөлдөг. Ялангуяа алслагдмал нутагт шинээр нээгдэж буй боомтуудын байгууламж, үйлчилгээний чадамжид энэ нь онцгой илэрнэ. “Нэг бүс, нэг зам”-ийн үр дүнд Монголоос импортолсон ачааны хэмжээ ихээхэн нэмэгдэж байгаа ч дэд бүтэц, тээвэр ложистик зэрэг нь үр ашиггүй гаалийн бүрдүүлэлтийг шаардсаар байна. Үүнээс гадна тээврийн хүчин зүйлсээс шалтгаалж, хоёр орны хооронд бараа бүтээгдэхүүнийг холбох, солих асуудал хязгаарлагдаж байгаа нь хоёр улсын хооронд шийдвэрлэх шаардлагатай чухал асуудлын нэг юм. Хятад руу нээгддэг Монгол Улсын боомтууд алслагдсан бүсэд хамаарах бөгөөд боомтын дэд бүтэц хоцрогдох, үйлчилгээний чадамж доройтох, гаалийн ажилчдын зарим нь түр хугацаанд ирж ажилладаг учир мэргэжлийн ойлголт дутмаг байх, гаалийн үр ашиг бага зэрэг нь Монголын экспорт импортын худалдааны хөгжилд сөргөөр нөлөөлөх таагүй хүчин зүйл болдог. Дээрх мэтээр Монгол, Хятад хоёр улсын алинд ч боомтын менежмент дутмаг байгаа нь экспорт импортын барааны огноонд нөлөөлөх, ялангуяа боомтод зарцуулсан хугацаанаас болж тухайн барааны борлуулалтад нөлөө үзүүлэх ба зарим тохиолдолд үүнээс үүдэлтэй хэрүүл маргаан гарч байна.

2. Хоёр талын боомтын үйлчилгээний байгууламжийг сайжруулах шаардлагатай. Боомтын санхүүгийн институт байхгүй, төлбөр тооцооны системийн доголдол нь боомтын худалдааны хөгжлийг хязгаарладаг. Хилийн хяналт, барааны шалгалт, гааль, үйлдвэр, худалдаа, нийтийн аюулгүй байдал, бусад хэлтэс зэрэг нэгдсэн үйлчилгээний механизмгүй, үр дүнтэй ажиллах чадамж хангалттай бүрдээгүй байна.

Гурав. Монгол, Хятадын худалдаа, эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн талаарх зарим асуудал

Монгол, Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагаа олон бэрхшээл сорилттой тулгарч буй ч хөгжлийн асар их боломжтой. Хоёр улс Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн харилцааг өрнүүлж, улмаар “Нэг бүс, нэг зам” ба “Хөгжлийн зам”-ын уялдааг эрчимжүүлснээр хоёр орны хамтын ажиллагааны хүрээг өргөжүүлэн нягтруулах ба худалдаа, эдийн засгийн харилцаанд учирч болох эрсдэлээс урьдчилан сэргийлж, хамтын ажиллагааг илүү амжилтад хүргэх боломжтой болсон билээ. Тиймээс талууд дэлхийн хөгжлийн чиг хандлагын дагуу боломжоо дайчлан, хоёр талын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны тогтвортой, эрүүл хөгжлийг харилцан дэмжих хэрэгтэй байна. Үүнд,

Нэгдүгээрт. Хоёр тал өндөр дээд түвшний харилцан айлчлалын давтамжийг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ хоёр орны бүс нутгийн хамтын ажиллагааг идэвхтэй дэмжих хэрэгтэй. Монгол, Хятад хоёр улс “Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд стратегийн түншлэлийн харилцаа тогтоох тухай хамтарсан тунхаг”-ын зарчмыг хүндэтгэж, олон талт хэлбэрээр стратегийн харилцаагаа бэхжүүлэх, “Монгол-Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны дунд хугацааны хөгжлийн хөтөлбөр”-ийг идэвхийлэн өрнүүлэх, Засгийн газар хоорондын худалдаа, эдийн засаг, шинжлэх ухааны хамтын ажиллагааны комисс байгуулж, ашигт малтмал, эрчим хүч, харилцаа холбоо болон бусад механизмийг хөгжүүлэх, дэд бүтцийн бүтээн байгуулалтыг худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны үндсэн чиглэл болгон хөгжүүлэх хэрэгтэй. Мөн хоёр улс “Нэг бүс, нэг зам” ба “Хөгжлийн зам”-ын хүрээнд худалдаа хөгжих тэгш байдлыг хангахын тулд хууль эрхзүйн болон бодлогын нэгдсэн тогтолцоо бүрдүүлэх шаардлагатай байна. Түүнчлэн бүс нутаг дахь хамтын ажиллагаагаа бэхжүүлж, нэгэнт буй болсон боломжоо ашиглан “Нэг бүс, нэг зам”-ын дагуух хотуудыг идэвхжүүлэх, боомт хотуудын хооронд эдийн засгийн хөгжлийн загварууд бий болгох, Монгол

Улсын томоохон хотууд, БНХАУ-ын хөгжингүй мужуудын хооронд найрамдалт хотын харилцаа тогтоох болон ард түмний харилцан ойлголцлыг гүнзгийрүүлснээр Монгол-Хятадын стратегийн түншлэлийн харилцааг улам ахиулан хөгжүүлэх боломжтой болох юм.

Хоёрдугаарт. Хөрөнгө оруулалтын орчин, нөхцөлийг идэвхтэй сайжруулах, хууль эрхзүйн орчныг боловсронгуй болгох, дэд бүтцийн байгууламжийг түргэтгэх хэрэгтэй. Иж бүрэн стратегийн түншлэлийн хүрээнд хууль тогтоох байгууллагуудын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх хэрэгтэй. Харилцан ашигтай механизм байгуулах, хууль эрх зүй, бодлогын чиглэлээр харилцан хүлээн зөвшөөрөх, хөрөнгө оруулалт, худалдааны хамтын ажиллагаанаас гадна байгаль орчны хөгжлийн тогтолцоог дэмждэг, найдвартай, хамтын ажиллагааны чанарыг хангах нь хоёр талын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны эрүүл хөгжлийн зам болно. Үүнээс гадна дэд бүтэц нь хамтын ажиллагааны суурь болох тул хоёр талын дэд бүтцийн байгууламжийг бэхжүүлэх ажлыг түргэтгэх хэрэгтэй. Цахилгаан эрчим хүч, харилцаа холбоо, тээвэр зэргээс гадна хөрөнгө оруулалтын идэвхийг нэмэгдүүлэх, улмаар сайжруулах шаардлагатай. Монгол, Хятадын боомтуудын ихэнх нь алслагдсан бүс нутагт байдаг тул орон нутгийн эдийн засгийг хөгжүүлэхэд улсын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, боомтын төгс бус байдлыг арилгах, тээвэрлэлт, хадгалалтыг сайжруулах шаардлагатай байна. Авто болон төмөр замын тээвэр, бусад төрлийн тээврийн хэрэгслээс гадна ачаа буулгах, шилжүүлэхийг оновчтой зохицуулах, боомтын менежмент, барилга байгууламжийг бэхжүүлэх, үр ашигтай механизм бий болгон гааль, хилийн хяналт, хорио цээр, боомтын санхүүгийн болон бусад хэлтэс, олон улсын тээврийн орчинг оновчтой болгох хэрэгтэй. Мөн хил дамнансан төлбөр тооцооны системийг сайжруулж, боомтуудын системийг аль болох түргэн хугацаанд “Нэг цэгийн үйлчилгээний” цахим болгох, боомтууд дахь гаалийн бүрдүүлэлтийн үр ашгийг сайжруулж, тогтвортой хөгжлийн нөхцөлийг хангаснаар хоёр улсын худалдаа, хөрөнгө оруулалтын хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэх боломжтой юм.

Гуравдугаарт, хоёр талын давуу талыг харьцуулж, үйлдвэрлэлийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэн худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны шинэ салбаруудыг байнга судалж байх хэрэгтэй. Өнөөгийн олон улсын эдийн засгийн байдал болон Монголын эдийн засгийн чиг хандлагыг харахад, Монгол-Хятадын хамтын ажиллагаа ихээхэн нөөцтэй байна. Монгол Улс эрдэс баялгийн асар их нөөцтэй бол Хятад улс техник, технологийн давуу талтай ч нэг хүнд ноогдох нөөц баялагаар дутмаг тул талуудад харилцан нөхсөн хамтын ажиллагаа зохицож байна. “Нэг бүс, нэг зам” болон “Хөгжлийн зам”-ын уялдааны хүрээнд Хятад нь Монголд бүтээгдэхүүн экспортлох сонирхолтой бөгөөд экспортын бүтээгдэхүүний чанар, тэдгээрийн өрсөлдөх чадварыг сайжруулах ёстой. Мөн үйлдвэрлэлийн бүтцийг оновчтой болгох, аж ахуйн нэгжүүдийн дунд шударга бус өрсөлдөөнийг таслан зогсоох нь Монголын зах зээлд Хятадын компаниудыг стандартчилж, тэдний бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадварыг сайжруулах боломжоор хангана. Хөрөнгө оруулалтын хүрээнд өнгөрсөн хугацаанд уул уурхайн салбараас гадна барилгын салбарын хөрөнгө оруулалт өссөн ба ноос, ноолуур, харилцаа холбоо, анхан шатны боловсруулалт зэрэг салбарт хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх бас шаардлагатай. Монгол бол ашигт малтмал ихтэйгээс гадна мал аж ахуйн хөгжингүй орон юм. Ноос, ноолуур нэхмэлийн салбарт “Говь” зэрэг брэндтэй бөгөөд чанар, аюулгүй байдлын хувьд ямагт нэр хүндтэй байдаг. Тэдгээр нь Хятадын, ялангуяа Өвөр Монголын зах зээлд маш алдартай тул энэ давуу талаа ашиглан Хятадын талтай хамтран хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд Монголын экспортод чухал ач холбогдолтой болох юм.

Мөн хоёр орны худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны хүрээнд бүх салбарын аж ахуйн нэгжүүд биесийнхээ улс төр, эдийн засгийн бодлого, эрх зүйн агуулгыг харилцан ойлгох шаардлагатай тулгарч байгаа тул Монгол, Хятадын худалдаа, эдийн засгийн хамтын ажиллагааны шаардлагад нийцсэн харилцааг идэвхитэй хөгжүүлж, тогтвортой бизнесийн үйл ажиллагааг өрнүүлэх чухалтай юм.

Дөрөвдүгээрт, “Нэг бүс, нэг зам” болон “Хөгжлийн зам”-ын хүрээнд хүмүүнлэгийн солилцоог бэхжүүлэх хэрэгтэй. Энэ хүрээн дэх хамтын ажиллагааны гол утга нь ард түмний харилцан ойлголцлыг нэмэгдүүлэх явдал бөгөөд энэ нь талуудын олон нийтийн ойлголтын үндэс болох юм. “Улс орны харилцаа нь иргэдийн нөхөрлөл, ард түмний зүрхэнд оршдог. Хүмүүнлэгийн солилцоо нь Монгол, Хятадын хамтын ажиллагааны хөгжилд чухал ач холбогдолтой гүүр бөгөөд Монгол, Хятадын харилцааг гүнзгийрүүлэхэд чухал түлхэц болох хүчин зүйл мөн.”¹⁶ Орон нутгуудын харилцааг идэвхийлэн дэмжих болон хэвлэл мэдээлэл, соёл урлаг зэрэг олон салбарын хамтын ажиллагаа, солилцоо нь ард түмний харилцан ойлголцлыг бэхжүүлнэ. Соёлын долоо хоногуудыг зохион байгуулах, оюутан мэргэжилтний солилцоог дэмжих, харилцан урилцахаас гадна Монгол-Хятадын хүмүүнлэгийн солилцооны нийгэмлэгийг байгуулах нь хоёр орны иргэд хоорондын хамтын ажиллагааг улам бүр гүнзгийрүүлэн хөгжүүлэхийн баталгаа даруй мөн.

DOI: <https://doi.org/10.5564/jis.v0i1.1123>

Issues on trade and economic cooperation of Mongolia-China

Oyun (Wuyun).

*Ph.D Candidate, Center of Mongolian Studies,
Inner Mongolia University,
E-mail: wuyun110615@163.com*

Abstract: Upon the proposal “One Belt and One Road” brought up by China, Mongolia also proposed the “Development Road” conception, and both sides are speeding

¹⁶ 邢海明：“让我们携手努力使中蒙关系像骏马一样飞驰在广阔的大草原上”，《蒙古消息报》，2015年12月17日。

up the pace of docking through jointing efforts. The situation has brought a new high point in Sino-Mongolia economic and trade cooperation. The import and export trade volume and investment between China and Mongolia have revealed a growing trend since 2014, the trade volumes between China and Mongolia account for over 60% in total foreign trade of Mongolia. Besides, the investment method and scope in both sides have been expanding and deepening in all fields. However, there is still a long way in the Sino-Mongolia economic and trade cooperation. Through the policies of the “One belt and One road” and the “Development Road”, there will be more opportunities would push bilateral economic and trade cooperation to a new record.

Keywords: *Sino-Mongolian Economic and Trade Cooperation; “One Belt and One Road”; “Development Road”*

Ашигласан материал:

1. 中华人民共和国和蒙古国关于建立和发展全面战略伙伴关系的联合宣言（全文）—中华人民共和国外交部：<https://www.fmprc.gov.cn>
2. 习近平会见蒙古国总理额尔登巴特—新华网：<http://www.xinhuanet.com>
3. 2016年中蒙经贸合作十大新闻—中华人民共和国驻蒙古国大使馆：<http://mn.china-embassy.org>
4. Монгол Улсын жил бүрийн статистик тоо баримт
5. Статистикийн мэдээллийн сан: ГАДААД ХУДАЛДААНЫ НИЙТ ЭРГЭЛТ, ЭКСПОРТ, ИМПОРТ, ТЭНЦЭЛ, сараар, өссөн дүнгээр: <http://1212.mn>

6. Монгол Улсын хөрөнгө оруулалтын нэгдсэн сайт: <https://www.investmongolia.com>
7. 中国商务部网: “对外投资合作国别(地区)指南: 蒙古国(2017)” : <http://www.fdi.gov.cn>
8. 中国统计局网: <http://www.stats.gov.cn>
9. 内蒙古商务厅网: 关于2017年内蒙古商务及口岸工作运行情况: <http://www.fdi.gov.cn>
10. Монгол Улсын уул уурхайн хөрөнгө оруулалтын орчинд доогуур үнэлгээ авсан. Монгол шуудан сонин. 2010 оны 8 дугаар сарын 24
11. 邢海明: “让我们携手努力使中蒙关系像骏马一样飞驰在广阔的大草原上”, 《蒙古消息报》, 2015年12月17日。